

MORMONI A JEJICH CESTA K DENOMINACI: Vývoj od společenského zavržení k uznání

Autor ????

MORMONS BECOME A DENOMINATION: The Development from Societal Repudiation to Respectability. This study is a concise discussion of the history of the Mormon religious society. The aim is to show the gradual reduction of extremely high tension between this group and the American society of the 19th century. The initial high tension expressed itself in the fact that the founder of this religious movement was killed by a mob. Subsequently, the group was made to part with the rest of the society and find its new dwelling place in the desert of the future state Utah. The expression of the present low tension between this religious organisation and the American society can be found in the fact that the Mormon capital, Salt Lake City, was given the privilege to represent the United States by organising the winter Olympic games in 2002.

In the first part of the study, the probable sources of initial tension are described, e.g. the apocalyptic expectations, the secrecy of Mormon rituals, the unusual sexual morals, etc. The second part deals with the notion of the "Promised Land" that helped Mormons leave the American society and start a new life in the Salt Lake Valley. In the third part of the study, the ways tensions were reduced between the Mormon religious group and the American society and the establishment of a respectable Mormon denomination are shown. (The denomination is defined sociologically as a religious body that is broadly accepted by the society and that is tolerant enough to accept other religious bodies. It is not necessarily a Christian church.)

Úvod

Náboženská společnost mormonů¹ (Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů)² může sloužit jako velmi názorný příklad postupného snižování napětí nového náboženského směru ve vztahu s většinovou společností. Díky tomuto snižování napětí se mormoni během jednoho a půl století změnili z odmítaného a pronásledovaného nového náboženského směru v respektovanou denominaci. Respekt, který tato náboženská společnost získala, je dobře ilustrován tím, že mormonský stát Utah a hlavní město mormonismu Salt Lake City byly pověřeny reprezentovat Spojené státy v přípravě a v provedení zimních olympijských her v roce 2002. Tato studie sleduje proces, během něhož se mormonská náboženská společnost stala denominací (proces denominalizace).

Nový náboženský směr

Novým náboženským směrem³ rozumíme skupinu lidí, spojených společnou ideou spasení,⁴ která je v jejich kulturním a náboženském prostředí

nová. Z této novosti vyplývá protestní zaměření⁵ nového náboženského směru a jeho napětí s okolní společností.⁶ Napětí může dosáhnout takového stupně, že se většinová společnost distancuje od nového náboženského směru dehonestující nálepkou „sekta“. Nový náboženský směr je ve společnosti nový tak dlouho, dokud existuje napětí mezi ním a většinovou společností. Slovo „nový“ tak nevyjadřuje pouze časový aspekt, ale v tomto pojmu se stává též synonymem pro „nezačleněný“ či „společensky dosud neakceptovaný“.

Denominace

Denominací rozumíme tu náboženskou instituci, která je akceptována většinovou společností, a která zároveň toleruje⁷ jiné denominace. Existence denominace je tedy podmíněna existencí nábožensky pluralitní společnosti.⁸ Ačkoli první denominace vznikly v rámci křesťanství, tento pojem není omezen na náboženské skupiny v rámci tohoto náboženství. Pokud tedy používáme pro současnou mormonskou náboženskou společnost pojem „denominace“, neznamená to, že ji považujeme za součást křesťanstva.

Proces denominalizace

Ať je míra napětí v počátcích nového náboženského směru jakkoli vysoká, je možné předpokládat, že s přibývajícím časem bude klesat.⁹ Rychlost snižování počátečního napětí záleží na mnoha okolnostech, ale z dlouhodobého

¹ Zájemce o hlubší studium mormonské náboženské společnosti v češtině je možné odkázat na pozoruhodnou práci: Novotný, T., *Mormoni a Děti Boží*, Votobia, Praha 1998.

² Tento název byl přijat vrcholným orgánem mormonské náboženské společnosti – konferencí – roku 1838. Do tohoto roku byla náboženská společnost známa jako Církev Kristova.

³ Ve stejném významu se v anglosaské literatuře používá pojem „new religious movement“.

⁴ „Obsah slova 'spasení' může být v různých kulturách různý, ale ze sociologického hlediska je podstatou spasení ujištění o možnosti překonat zlo, ať je teologicky či kulturně definováno jakkoli.“ - Wilson, B., *The Social Dimensions of Sectarianism. Sects and New Religious Movements in Contemporary Society*, Clarendon Press, Oxford 1992 (1. vydání 1990), str. 205–206.

⁵ Wilson, Bryan, *Religious Sects*, World University Library, London, 1970, str. 26–35.

⁶ Stark, R., Bainbridge, W. S., Of Churches, Sects, and Cults: Preliminary Concepts for a Theory of Religious Movements, *Journal for Scientific Study of Religion*, 1979, 18 (2), str. 123

⁷ Wilson, B., *Religion in Sociological Perspective*, Oxford University Press, Oxford, New York 1982, str. 98.

⁸ Wilson, B., *Religion in Secular Society: A Sociological Comment*, C.A. Watts & Com. Ltd., London 1966, str. 217–218

hlediska je nevyhnutelné. Na procesu snižování napětí se podílejí nejen změny, jimiž prochází nový náboženský směr, ale i změny, jimiž prochází většinová společnost. Vývoj nového náboženského směru a vývoj většinové společnosti směřují k minimalizaci napětí.

V určitém bodě tohoto vývoje většinová společnost opouští označení „sekta“ – zpravidla to bývá tehdy, když nový náboženský směr již definitivně rezignuje na zdůrazňování své jedinečnosti a na svůj protestní postoj. Tím se zařadí do rámce stávajícího náboženského spektra a stane se jednou ze „starých“ cest spasení. V pluralitním prostředí¹⁰ tak přechází z postavení nového náboženského směru do postavení denominace. Proces, při němž postupně klesá napětí mezi novým náboženským směrem a většinovou společností a při němž se nový náboženský směr postupně ocitá v postavení denominace, je nazýván procesem denominalizace.

1. Ohniska napětí mezi mormony a americkou společností mezi lety 1830 a 1844

Není mnoho příkladů v náboženské historii lidstva, kde by napětí mezi novým náboženským směrem a většinovou společností dosáhlo takového stupně, jako tomu bylo v případě mormonů. Není nic zvláštního na tom, že toto napětí vzniklo již při samém vzniku této náboženské společnosti roku 1830. Mimořádná je ovšem eskalace tohoto napětí v následujících letech až do vrcholu v letech 1844–1847. Odpor americké společnosti proti mormonům byl tehdy tak velký, že zakladatel a vůdce tohoto nového náboženského směru byl spolu se svým bratrem zabit. Tehdy začalo být zcela zřetelné, že se vztahy mezi mormony a většinovou společností natolik vyhroutil, že mormonská komunita nemůže uprostřed ostatních Američanů nadále žít. Proto se mormoni rozhodli k radikálnímu řešení a tuto americkou společnost roku 1847 opustili. – V následující části budeme zkoumat jednotlivá ohniska napětí, která v polovině 19. století k tomuto radikálnímu rozchodu vedla.

⁹ Barker, E., Plus ça change..., *Social Compass* 42 (2), 1995, str. 165–180; referát o tomto zásadním článku podal Vojtíšek, Z., Faktor času a hnutí Haré Kršna, *Dingir*, 2001, 4 (3), str. 5–9

¹⁰ V prostředí, v němž má jedna náboženská instituce monopolní postavení, nový náboženský směr buď ztrácí svou relativní samostatnost – stává se např. jedním z řádů křesťanské církve, škol buddhismu, směrů v rámci hinduismu nebo islámu apod., nebo je potlačen, jeho příslušníci donuceni k emigraci apod.

¹¹ První mormonský systematický teolog James E. Talmage cituje slova jednoho z nejvýznamnějších zakladatelů mormonismu Orsona Pratta: „Velké odpadlivosti v křesťanské

Zjevení a jeho přijetí

Již sám způsob, jakým se mormonská idea spasení objevila, polarizoval lidi, kteří s ní přišli do styku, do značně protichůdných stanovisek. Mormonismus byl od počátku prezentován jako jediné pravé křesťanské učení, které bylo zjeveno v posledním čase před druhým Kristovým příchodem proto, aby jeho prostřednictvím byla obnovena křesťanská církev. Všechny křesťanské denominace, které tehdy společně působily v americké společnosti, byly viděny jako důsledek „velkého odpadnutí“, k němuž došlo v křesťanské církvi brzy po Ježíšově smrti.¹¹ Výlučnost počátečního mormonismu byla pro některé sympatizanty lákavá, ale zároveň vzbudila prudký odpor představitelů i příslušníků etablovaných denominací.

Tuto ideu navíc přinesl mladík Joseph Smith,¹² který byl známý svým barvitým vyprávěním fantastických historek a který příležitostně působil jako hledač pokladů.¹³ Důvěryhodnost jeho nálezu zlatých desek, popsaných egyptskými hieroglyfy, byla velmi brzy veřejností zpochybňována, takže existence desek musela být podepřena dvěma svědectvími, která se dodnes tisknou v každé *Knize Mormon*.¹⁴ Zpochybněn byl i překlad Josepha Smitha pomocí kamének Urim a Thummim ze staroegyptštiny do archaické angličtiny.¹⁵ První vážná zpochybnění se objevila dokonce dříve, než byla *Knihy Mormon* vydána.¹⁶

Obsah zjevení

Knihy Mormon popisuje údajnou historii izraelských kmenů na americkém kontinentu a činí z tohoto kontinentu místo nejdůležitějších událostí náboženských dějin světa (Kristovo zjevení po zmrtvýchvstání a založení pravé církve,¹⁷ místo očekávaného druhého Kristova příchodu apod.). Tento pokus o doplnění americké historie, jejíž absence byla Američany zvláště

církvi započalo v prvním století...“, in: Talmage, J. E., *Články víry*, Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů, Praha 1938, str. 459, původní vydání 1899.

¹² Narozen 23. 12. 1805 v Sharon ve státu Vermont, zavražděn 27. 6. 1844 ve vězení ve městě Carthage, Illinois.

¹³ Scott, L. C., *The Mormon Mirage*, Zondervan, Grand Rapids, str. 29; citováno podle: Novotný, T., *Mormoni a Děti Boží*, Votobia, Praha 1998, str. 58.

¹⁴ Výpověď tří svědků a Výpověď osmi svědků, in: *Knihy Mormon*, první české vydání, Arthur Gaeth, Praha 1933, str. XIII.

¹⁵ Angličtina Smithova překladu obsahuje řadu archaismů z překladu Bible krále Jakuba, které vyvolávají dojem starobylosti a posvátnosti.

¹⁶ Několik prvních stránek překladu se dostalo na veřejnost kvůli selhání Smithova prvního zapisovatele Martina Harrise již v roce 1828 a stalo se příčinou výsměchu Smithovi.

¹⁷ 3 Neří, 11.–28. kapitola, in: *Knihy Mormon*.

v první polovině 19. století bolestně pocítována, jistě sehrál pro mnoho Američanů roli srovnatelnou s rolí tzv. Rukopisů v přibližně v téže době v Čechách. Na druhou stranu ovšem tyto teorie již tehdy působily značně nevěrohodně.

Další odpor byl u většinově protestantské společnosti vyvolán radikálním přeznačením biblické historie s využitím známých biblických příběhů (např. příběhy o Nefim a jeho synech¹⁸ a bratru Jaredově¹⁹ silně připomínají příběh Noeho a jeho rodiny; muž jménem Noe je ovšem v Knize Mormon hříšným králem, pronásledujícím pravou americkou církev,²⁰ Kristus má po svém zmrtvýchvstání v Americe dvanáct učedníků²¹ apod.). Pro křesťany byly navíc těžko přijatelné i jiné příběhy – např. v jednom Duch svatý nabádá k vraždě.²²

O bibli jako takové pro mormona platí, že slovem Božím je jen tehdy, „pokud je správně přeložena“.²³ Některé části²⁴ proto Joseph Smith raději sám přeložil anebo si vyžádal přímou Boží odpověď, co znamenají.²⁵ V praxi je tedy bible nejméně autoritativní²⁶ ze všech kanonických spisů mormonské náboženské společnosti (kromě bible je za tzv. standardní díla považována Kniha Mormon, Kniha nauk a smluv a Drahocenná perla), neboť na místech, která by odporovala mormonskému učení, nebyla „správně přeložena“.

Ještě více nepřijatelná pro křesťanské sousedy prvních mormonů byla Smithova zjevení o Bohu, která znamenají odklon od křesťanské tradice k polyteismu. Pohoršení budila doktrína o Bohu-Otci i o Ježíšovi jako o osobách, které mají tělo z masa a krve,²⁷ a zvláště doktrína o třech královstvích, která zaslubuje pravověrným mormonům stát se po smrti bohem²⁸ tak, jako byl Bůh biblické tradice kdysi člověkem. Není třeba zdůrazňovat,

¹⁸ 1 Nefi 17. a 18. kapitola, in: *Knihy Mormon*.

¹⁹ Ether 1. a 2. kapitola, in: *Knihy Mormon*.

²⁰ Mosiáš 11. kapitola, in: *Knihy Mormon*.

²¹ 3 Nefi, 12. kapitola, in: *Knihy Mormon*.

²² 1 Nefi, 4:12, in: *Knihy Mormon*.

²³ Osmý článek víry Církve Ježíše Krista Svatých posledních dnů: „Věříme, že Bible je slovo Boží, pokud je správně přeložena; také věříme, že Kniha Mormonova je slovo Boží.“ – Články víry byly sepsány Josephem Smithem a vyšly poprvé v Církevních novinách 1. května 1842.

²⁴ Písmo Josepha Smitha, in: *Drahocenná perla*.

²⁵ „Objasnění jednoho oddílu Zjevení Janova“ je zapsáno v Knize nauk a smluv, oddíl 77.

²⁶ Stručně je tato problematika zpracována in: Novotný, T., Ježíš přišel do Ameriky, *Dingir* 2001, 4 (3), str. 14–16.

²⁷ „Otec má tělo z masa a kostí, tak hmatatelné jako člověk; a taktéž i Syn,...“ – *Knihy nauk a smluv*, oddíl 130:22.

²⁸ *Knihy nauk a smluv*, oddíl 76.

do jak vysokého napětí se svým nemormonským okolím se mormoni kvůli takovým a dalším doktrínám dostávali.

Projevy entusiasmů

Napětí s protestantským a často společensky lépe situovaným okolím vyvolávalo též silné přesvědčení mormonů o jejich zvláštním postavení jako příslušníků obnovené církve. Téměř každý pokřtěný mormon navíc velmi brzy získal tzv. áronovské kněžství a s ním spojené přesvědčení o vlastním vyšším společenském statutu. Výjimečnost jejich postavení mormonům potvrzovala i znamení, která považovali za projevy vylití Ducha svatého na „konci časů“. Jednalo se především o glosolálii (dar modlitby v neznámých jazycích), schopnost uzdravování, rozlišování dobrých a zlých duchů, vidění do budoucnosti, schopnost přijímání nejrůznějších zjevení a prorocství.²⁹ Přesvědčení o jejich bezprostředním styku s Bohem se u mormonů projevovalo i zvláštním pocitem (tzv. pálením v hrudi),³⁰ které znamenalo, že Duch svatý mormonovi potvrzuje myšlenku v jeho srdci. Tento způsob rozhodování byl používán především v případě zkoumání, zda je Kniha Mormon pravdivá.

Zvláště prorocství dosáhlo mezi mormony velkého významu, což dokresluje i skutečnost, že první církevní učiliště mormonů bylo nazváno Škola proroků.³¹ Za nejvyššího proroka byl samozřejmě považován zakladatel Joseph Smith. Jeho prorocství, obdržené po roce 1830 (tedy po roce vydání *Knihy Mormon*) byla dále postupně vydávána – poprvé vyšla v Knize nauk a smluv v Kirtlandu roku 1835. Entusiasmus prvních mormonů ukazuje i jejich ochota následovat proroka do míst, která Joseph Smith určil jako místa „shromáždění svatých“ – v roce 1831 z oblasti kolem Colesville ve státě New York nejprve do Kirtlandu ve státě Ohio³² a poté, co se ukázalo, že pro tyto přistěhovalce není k dispozici dostatek půdy, na místo nazvané Sion o tisíc mil dále na západě.³³ Tam v kraji Jackson ve státě Missouri, nazývaném „země Sionu“ blízko města Independence, měl být postaven chrám.

²⁹ *Knihy nauk a smluv*, oddíl 46.

³⁰ Na základě *Knihy nauk a smluv*, oddíl 9:8.

³¹ Založena v Kirtlandu roku 1833.

³² „Abyste však mohli uniknout moci nepřítelů a byli shromážděni u mne jako spravedlivý lid, bez hany a poskvrny – proto jsem vám dal příkaz, abyste šli k řece Ohio. Tam vám dám svůj zákon a tam budete obdařeni mocí shůry.“ – *Knihy nauk a smluv*, oddíl 38, 31–32.

³³ „Slyšte, ó vy Starší mé Církve, praví váš Bůh, kteří jste se, poslušni mých příkazů, shromáždili v této zemi, která je zemí Missouri, kteroužto zemi jsem určil a zasvětil pro shromáždění Svatých.“ – *Knihy nauk a smluv*, oddíl 38, 31–32.

V Missouri se také uskutečnil pokus o společné vlastnictví. Zatímco kirtlandští mormoni v té době prováděli bankovní experiment (viz níže), Joseph Smith s Boží autoritou vyhlášoval v roce 1832 v Sionu Zákon požehnání. Ten spočíval v majetkové rovnosti a rovném přístupu ke společnému vlastnictví.³⁴ Všechny majetek byl odevzdáván biskupovi, který ho svěřoval zpět jednotlivým rodinám, aby z něho každoročně vydávali počet a přebytky odevzdávali chudým. Zákon platil do roku 1838, kdy byl vystřídán zjevením o placení desátků.³⁵

Apokalyptická očekávání

Samostatnou kapitolou jsou proroctví Josepha Smitha, která se týkají blízkého druhého Kristova příchodu a katastrof, které ho budou provázet.³⁶ Smith své následovníky nenechává na pochybách, že „veliký den Páně je velmi blízko“,³⁷ že nastane Boží soud, po němž bude před posledním vystoupením Satana Boží lid vládnout po tisíc let.³⁸ Blízkost „dne Páně“ měla být podtržena i Smithovým proroctvím³⁹ ze závěru roku 1832 o rozšíření vzpoury, k níž došlo v listopadu téhož roku v Jižní Karolíně.⁴⁰ Tato vzpoura měla přerůst do války mnoha národů, včetně Velké Británie, a měla skončit „smrtí a zbědováním mnohých duší“.⁴¹ Vědomí, že žijí v posledním čase před druhým Kristovým příchodem a že musejí být připraveni na odchod „z Babylóna“,⁴² vedlo mormony k radikálním postojům, které vyhrocovaly jejich vztah s většinovou společností.

Uzavřenost a tajné obřady

Je těžko říci, zda příčinou napětí mezi mormony a jejich okolím se stalo utajování a uzavřenost mormonské společnosti, nebo zda utajování a uzavřenost byly reakcí na nepřátelské projevy, s nimiž se první mormoni setkávali. V každém případě bylo tímto způsobem napětí ještě zvyšováno. Typickým

³⁴ *Knihy nauk a smluv*, oddíl 78:5-6; 82:17.

³⁵ „...neboť ten, kdo dává desátky, nebude spálen při jeho příchodu.“ – *Knihy nauk a smluv*, oddíl 64:23.

³⁶ Řadu proroctví obsahuje *Knihy nauk a smluv*, oddíly 43 a 45.

³⁷ *Knihy nauk a smluv*, oddíl 43:17.

³⁸ *Knihy nauk a smluv*, oddíl 43:30–31.

³⁹ *Knihy nauk a smluv*, oddíl 87.

⁴⁰ O této vzpouře se zmiňuje i Joseph Smith, jenž je ovšem jinou osobou než zakladatel mormonské náboženské společnosti, in: Smith, J., *History of the Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints*, Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints, Salt Lake City 1902–1912, str. 301.

⁴¹ *Knihy nauk a smluv*, oddíl 87:1.

příkladem zvýšení napětí kvůli utajovaným doktrínám jsou události, které bezprostředně předcházely lynčování a smrti Josepha Smitha. V těchto událostech hrálo hlavní roli vynesení tajného mormonského učení o polygamii (tzv. plurálním manželství) na veřejnost⁴³ roku 1844. Toto učení bylo Smithovi zjeveno roku 1843,⁴⁴ Smith je v tajnosti předal mormonům, ale nemormonské veřejnosti bylo oficiálně sděleno až za Smithova nástupce Younga roku 1852.⁴⁵

Ke zvýšení napětí ve 40. letech 19. století velmi přispělo i zavedení mormonských chrámových obřadů roku 1842, nepřístupných veřejnosti. Tyto obřady vyvolávaly mezi nemormony řadu dohadů a spekulací. Joseph Smith si navíc znepřátelil vlivnou skupinu svobodných zednářů v Nauvo, do jejichž lóže se krátce předtím přihlásil, tím, že pro mormonské obřady převzal mnoho symbolických prvků z obřadů zednářských.⁴⁶

Politické ambice

Napětí mezi mormonským novým náboženským směrem a ostatními Američany zvyšovaly politické a mocenské ambice mormonů. Samostatnou kapitolou by byly ambice samotného Josepha Smitha, který např. v roce 1844 kandidoval i na prezidenta Spojených států.⁴⁷ Nepodařilo se mu ale zvládnout ani roli starosty města Nauvo, k níž se propracoval po mocenském boji a vážné roztržce mezi mormonskými obyvateli tohoto města v roce 1842. Zneužití jeho pozice starosty ke zničení tiskařského stroje, na němž byly vytištěny noviny s protimormonskými články odpadlíků, vedlo k jeho uvěznění a nakonec způsobilo i jeho smrt následkem lynčování.

Ovšem ještě více než ambice Josepha Smitha hrál roli v napětí s okolní společností fakt, že mormoni na místech, kam přišli, početně převýšili dřívější osadníky a na volená místa zastupitelů prosadili svoje kandidáty. Je také třeba vzít v úvahu, že mormonští muži, samozřejmě ozbrojení stejně jako jiní osadníci, tvořili bojové jednotky a konflikty s nemormonskými

⁴² Výzvu Orsona Pratta, jednoho z nejdůležitějších mormonských vůdců prvních let, k rozchodu se Spojenými státy uvádí Novotný, T., *Mormoni a Děti Boží*, Votobia, Praha 1998, str. 88.

⁴³ Prostřednictvím prvního čísla časopisu *Nauvo Expositor* ze 7. června 1944.

⁴⁴ *Knihy nauk a smluv*, úvod k oddílu 132.

⁴⁵ *Our Heritage. A Brief History of the Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints*, Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints, Salt Lake City 1996, str. 97.

⁴⁶ Novotný, T., Svobodné zednářství a mormoni, *Dingir*, 2001, 4 (3), str. 19–20

⁴⁷ Scott, L. C., *The Mormon Mirage*, Zondervan, Grand Rapids, str. 29; citováno podle: Novotný, T., *Mormoni a Děti Boží*, Votobia, Praha 1998, str. 92.

obyvateli snadno přerůstaly do vážných bitev.⁴⁸ Na konfliktech se nezanedbatelnou měrou podílela i ostrá kritika americké společnosti ze strany mormonů a jejich brzké očekávání nahrazení zkažené lidské vlády vládou Boží.

V oddíle, který pojednává o politických napětích v souvislosti s mormony, je třeba také zmínit mormonskou banku v Kirtlandu a její krach, způsobený spekulacemi, dluhy a snad i podvody jejích mormonských představitelů.⁴⁹ Bankovní aféra v letech 1837 a 1838 byla bezprostřední příčinou vyhnání mormonů z tohoto města.

Sexuální morálka

Ačkoli situace v Nauvoe ve 40. letech 19. století byla výbušná i z jiných, výše uvedených důvodů, zdá se, že tragický vývoj ve vztazích mezi mormony a ostatními obyvateli byl způsoben především doktrínou o plurálním manželství. Tuto polygamistickou doktrínu rozšířil Joseph Smith mezi své věrné 12. července 1843.⁵⁰ Stalo se tak poté, co se Josephovy mimomanželské styky staly natolik předmětem pohoršení puritánské veřejnosti, že ohrožovaly Josephovu pozici v rámci mormonské společnosti. V doktríně z tohoto roku je „mnohoženství přijatelné jen tehdy, poručí-li to výslovně Pán“⁵¹ a zůstává tedy prakticky vyhrazeno jen pro Josepha Smitha – jeho manželka je ostatně v proroctví důrazně vybíduta, aby všechny další ženy svého manžela bez reptání přijala.⁵² V následujících letech se ovšem polygamie postupně stala povinností pro všechny mormonské muže, a dokonce podmínkou jejich plnohodnotného posmrtného života.⁵³

Jak již bylo zmíněno výše, když byla doktrína o plurálním manželství zveřejněna v místních novinách⁵⁴ spolu s dalšími odhaleními ze zákulisí mormonské společnosti, Joseph Smith v pozici starosty podnítil zničení tiskařského stroje, na němž byly noviny vytištěny. Na základě tohoto činu byl vzat do vězení v blízkém městě Carthage. Na budovu vězení zaútočil

⁴⁸ Např. bitva u Velké modré řeky roku 1833.

⁴⁹ *Our Heritage. A Brief History of the Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints*, Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints, Salt Lake City 1996, str. 36.

⁵⁰ Zjevení o plurálním manželství je zapsáno v Knize nauk a smluv, oddíl 132.

⁵¹ Úvod k oddílu 132 Knihy nauk a smluv.

⁵² *Knihy nauk a smluv*, oddíl 132:52.

⁵³ O posunu této doktríny referuje Novotný, T., *Mormoni a Děti Boží*, Votobia, Praha 1998, str. 28–30.

⁵⁴ *Nauvoe Expositor* ze dne 7. června 1844.

27. června dav a zabil dva ze čtyř uvězněných mormonů. Jedním ze zabitých byl zakladatel mormonismu Joseph Smith.

2. Příprava na odchod a exodus mormonů v letech 1844–1848

Po celou první epochu své existence (1830–1844) nebyly skupiny mormonů schopny najít místo, v němž by napětí s okolní společností dříve či později nevedlo k jejich vyhnání. Zvláště bolestivé musely být odchody z Kirtlandu (1838), místa, kde byl postaven první chrám, z několika míst ve státu Missouri (1838), kam jiní mormoni odešli budovat Sion, a nakonec i z Nauvoe, v němž se spojila kirtlandská a missourská skupina, aby vybudovaly výstavní město. I to ovšem po zabití proroka Josepha Smitha začali opouštět, až v roce 1846 museli odejít všichni.

Za celou tuto dobu byli mormoni nesčetněkrát pronásledováni, přicházeli o majetek i životy a trpěli na cestách málo obydlenou krajinou.⁵⁵ Prožili i masakr v Missouri na místě zvaném Haun's Mill, kde roku 1838 útočníci nahnali přes třicet mormonských mužů a chlapců do roubeného stavení a stříleli na ně otvory mezi trámy. Mormonští představitelé byli několikrát uvězněni (v roce 1838 po více než pět měsíců), lynčováni, namazáni dehtem a vyváleni v peří. Joseph Smith prodělal roku 1832 pokus o otrávení v hospodě. Poté, co bylo mormonům zřejmé, že po smrti jejich zakladatele je čeká další vyhnání z milovaného Nauvoe, se odhodlali k zoufalému pokusu o definitivní rozchod s tehdejší americkou společností.

Z nástupnické krize, kterou ve společnosti mormonů způsobila nečekaná smrt zakladatele Smitha, vyšel vítězně v srpnu 1844 Brigham Young. Tento muž činil v následujícím roce rychlé přípravy pro opuštění Nauvoe, kde se pro mormony situace stávala stále více neúnosnou. Přípravy spočívaly kromě jiného také v tom, že v ještě nedokončeném chrámu mormoni přijímali chrámová zasvěcení na základě teprve nedávno přijatých zjevení. Mormonské prameny uvádějí, že před opuštěním Nauvoe bylo zasvěceno asi šest tisíc mormonů.⁵⁶ V roce 1846 byl chrám dokončen, ale v té době již většina mormonů odešla a zanechala chrám pozdější zkáze, k níž došlo ohněm roku 1848.

Z Nauvoe mormoni odcházeli v několika vlnách tak, aby přečkali zimu 1846–1847 na břehu řeky Missouri v Iowě. Nový vůdce Brigham Young

⁵⁵ Stručný popis putování raných mormonů přináší: Vojtíšek, Z., *Do zaslíbené země, Dingir*, 2002, 5 (1), str. 4–6.

⁵⁶ *Our Heritage. A Brief History of the Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints*, Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints, Salt Lake City 1996, str. 60–61.

připravil své následovníky na pochod rozvíjením sentimentu, který přinášelo srovnání s exodem izraelského lidu z Egypta. Sám byl považován za Mojžíše a svůj „lid“ rozdělil do „izraelských kmenů“. Do „zaslíbené země“, na pochod dlouhý asi tisíc mil řídcí osídlenou krajinou bez cest a mostů, odešel první oddíl pod Youngovým vedením v dubnu 1847. Tato první skupina dosáhla břehu Velkého solného jezera („Mrtvého moře“) v červenci téhož roku. Do konce roku 1847 se v „zaslíbené zemi“ usadily asi dva tisíce mormonů. Následující rok vyhlásují nezávislý stát Deseret, do něhož přicházejí další a další mormoni. Po skončení americko-mexické války v roce 1848 se o dva roky později toto území stává americkým teritoriem a mormonský vůdce Brigham Young jeho gubernérem. V dalších desetiletích se mormoni, žijící v izolaci, daleko od americké společnosti, v jejímž sousedství nemohli žít, postupně a nevědomky přeměňují v denominaci.

3. Postupný pokles napětí mezi mormony a americkou společností od roku 1848 do současnosti

Proces denominalizace ovšem nebyl rychlý ani snadný. Teprve v zaslíbené zemi se polygamie – jak již bylo řečeno výše – stala podmínkou plnohodnotného posmrtného života mormonských mužů. Navíc za Brighama Younga byla zavedena i doktrína smíření krve.⁵⁷ Toto učení, které nabádalo k vraždě mormonů, kteří těžce zhřešili, bylo šokující i pro tehdejší drsnou americkou společnost. Navíc v roce 1857–1858 vážně hrozila válka s armádou Spojených států. Mormoni si ještě deset let po exodu nesli v sobě tak traumatizující vzpomínky na vyhánění z místa na místo a zabavování majetku, že pod hrozbou vše připravili tak, aby jejich majetek ihned shořel a nepadl do rukou nepřátel.

Polygamie, vraždy z náboženských důvodů i zoufalé odhodlání činilo z mormonů nový náboženský směr s ještě extrémní mírou napětí ve vztahu k okolní společnosti. Přesto se v pánvi Velkého solného jezera začaly projevat změny, které pro každý nový náboženský směr znamená příchod druhé generace. Již dospělé mormonské děti neměly už tak silnou motivaci stranit se americké většinové společnosti a spíše hledaly cesty, jak se k ní

⁵⁷ Jak Brigham Young uvádí, „neexistuje muž nebo žena, kteří poruší smlouvy se svým Bohem a nebudou muset zaplatit dluh. Kristova krev to nikdy nevymaže, vaše vlastní krev to musí smířit... Toto je milovat svého bližního jako sebe samého; když potřebuje pomoc, pomozte mu; a když chce spasení a je nezbytné vylít jeho krev na zem, aby mohl být spasen, vylíjte ji.“ (Journal of Discourses. Vol. III, str. 247, a Vol. IV, str. 219–220, citováno podle: Martin, W., *The Kingdom of the Cults*, Bethany House Publishers, Minneapolis 1985).

znovu přiblížit. Velkou roli v tomto směřování hrála i změna společenského statutu,⁵⁸ k níž mormoni v oblasti Velkého solného jezera dospěli: pílí a odříkáním vybudovali stabilní, relativně blahobytnou středostavovskou společnost, založenou na zemědělské produkci a s ní spojených řemeslech a obchodech. Namísto výlučnosti a oddělení od „světa“ začala být pocítována touha po hospodářské spolupráci s tímto „světem“, namísto nadpřirozených schopností začala být ceněna píle a vytrvalá práce.

Za zlom ve vývoji nového náboženského směru mormonů je proto možné považovat okamžik sporu o stavbu železnice. V tomto sporu se mormonská obec ocitla roku 1868, kdy na mormonské území dorazila z východu železnice. Tehdy již patnáct let probíhala nesmírně náročná stavba chrámu (dokončen byl až roku 1893), k níž před pěti lety ještě přibyla stavba tabernáku (svatostánku). Na jedné straně sporu stáli mormoni, kteří byli ochotni přerušit práci na chrámu a pomoci firmě Union Pacific dokončit stavbu železnice s tím, že železniční doprava umožní snazší spojení mormonského osídlení s rychle se rozvíjejícími průmyslovými státy na východě a že železniční odbočka v budoucnu usnadní dopravu kamene pro stavbu chrámu. Na druhé straně sporu stáli ti mormoni, kdo spolupráci na železnici odmítali jako zradu svého poslání.

Prezident Young rozhodl spor ve prospěch spolupráce s železniční společností a roku 1869 se na území mormonů setkaly dvě větve železnice, budované z východu i ze západu. Jak praví současná příručka mormonských dějin, „pro mormony to znamenalo konec izolace“.⁵⁹ Tento konec izolace, dobré obchodní spojení i rychlý pokrok industrializace společně s možnostmi snadné výměny náboženských idejí způsobila, že se mormoni – obrazně řečeno – vrátili do americké společnosti, z níž před více než dvaceti lety odešli.

Důsledky tohoto návratu se projevy i v náboženské oblasti. Mormoni se ocitli více na očích a byli vystaveni ostré kritice kvůli polygamii. Mormoni žijící mimo teritorium Deseret byli postihováni přísným americkým zákonem proti polygamii⁶⁰ a jiným zákonem byla dokonce mormonská církev postavena mimo zákon a zbavena majetku.⁶¹ Těžké období

⁵⁸ První mormoni patřili mezi neprivilegované vrstvy amerického obyvatelstva. Byli to – podle charakteristiky Alana Brinkleyho – „muži a ženy, kteří se cítili vytěsněni rychle se měnící společností – lidé na okraji, poztrácení při materiálním růstu a společenském vývoji své oblasti. V novém náboženství našli bezpečí a řád.“ – Brinkley, A., *The Unfinished Nation*, Overture Books, McGraw-Hill, Inc., 1993; citováno podle Novotný, T., *Mormoni a Děti Boží*, Votobia, Praha 1998, str. 45.

⁵⁹ *Znovuzřízení pravdy*, Intellectual Reserve, 1998, str. 125.

⁶⁰ Edmundův zákon z roku 1882.

na konci 80. let 19. století se podařilo překonat novému – již čtvrtému – prezidentovi Wilfordu Woodrufovi.⁶² Již následujícího roku (1890) po jeho nástupu se mu dostalo zjevení, na jehož základě bylo od praxe mnohoženství upuštěno: „Neučíme mnohoženství, aniž komu dovolujeme je provádět, a popírám tvrzení, že by v našich chrámech neb jinde v Utahu byly jakékoli takové sňatky uzavřeny.“⁶³

Mnohoženství zůstalo v mormonské teologii nadále ideálem, je ale posunuto do posmrtného života pravověrných mormonů.⁶⁴ Namísto této doktríny se mormoni v minulém století proslavili jako zastánci spořádaného rodinného života. Mormonské rodiny mívají více dětí a bývají pevné – snad také díky silně prosazované zásadě,⁶⁵ aby celá rodina spolu pravidelně trávila jeden večer (zpravidla pondělní) v týdnu. Také díky tomuto důrazu si mormoni vybudovali pověst slušné náboženské společnosti se zájmem o rodinu a sociální pomoc.

Narozdíl od ideje mnohoženství zmizela doktrína smíření krve – zdá se – bez náhrady. Nebyla sice zrušena žádným oficiálním dokumentem (pravděpodobně proto, že se ani nikdy nestala součástí posvátných spisů), ale od jejího praktikování mormoni časem upustili také.⁶⁶

Vstřícné gesto směrem k mormonům učinila i vláda Spojených států. Roku 1896 přijala mormonské teritorium Utah jako 45. stát do svazku Unie. V důsledku tohoto přijetí se mormonští političtí představitelé začali účastnit i federálního politického života: první mormon se stal senátorem za stát Utah v roce 1901 a v dalších desetiletích se již mormonští vysocí politikové běžně objevovali ve federálních úřadech.⁶⁷

V souvislosti s přijetím ze strany většinové společnosti se změnil i vnitřní náboženský život mormonů. Zmizela apokalyptická očekávání a pojem

⁶¹ Edmund-Tuckerův zákon z roku 1887.

⁶² Prezidentem mezi lety 1889 a 1898.

⁶³ Tzv. Manifesto. Oficiální prohlášení Wilforda Woodrufa z 6. 10. 1890, in: *Knihy nauk a smluv*.

⁶⁴ Z rozhovoru s tiskovými mluvčími pražské mise Církve Ježíše Krista Svatých posledních dnů dne 21. 10. 2001.

⁶⁵ Dodržování této zásady bylo se vši naléhavostí zdůrazněno v říjnu 1964.

⁶⁶ Od počátku hovoříme o hlavní mormonské Církvi Ježíše Krista Svatých posledních dnů. Na cestě dějinami se ovšem toto hlavní mormonské společenství mnohokrát rozštěpilo (slovníkové publikace jich uvádějí kolem dvou desítek). V některých je doktrína smíření krve (stejně jako mnohoženství) doposud živá.

⁶⁷ Třináctý prezident mormonské náboženské společnosti Ezra Taft Benson (prezidentem v letech 1985–1994) byl před nástupem do této funkce (v letech 1953–1961) federálním ministrem zemědělství. – Podle: Novotný, T., *Mormoni a Děti Boží*, Votobia, Praha 1998, str. 94.

„posledních dnů“, jichž měla tato náboženská společnost být heraldem, ztratil během sto padesáti let již jakoukoli naléhavost. Slavné proctví Josepha Smitha o posledním soudu, který začíná roku 1832 v Jižní Karolíně, bylo vztaženo na občanskou válku (jejíž počátek byl shodou okolností také v Jižní Karolíně) a na první světovou válku (jíž se účastnila také Velká Británie, zmiňovaná ve Smithově proctví).⁶⁸ Smithovo proctví tak slouží dnes jen jako důkaz jeho mimořádných kvalit.⁶⁹

Podobný vývoj nacházíme i u ostatních nadpřirozených schopností, které údajně provázely první mormony: glosolálie je dnes chápána jako schopnost misionářů zvládnout jazyk země, v níž působí; „pálení v hrudi“ je mezi současnými mormony již téměř neznámý pojem a je vystřídáno prostým „pocitem tepla u srdce“.⁷⁰ Proctví bylo postupem času stále více vyhrazováno Josephu Smithovi a jeho nástupcům v roli prezidenta a ztrácelo překvapivost a údernost. Důvod pro tento posun byl ostatně velmi praktický: již v roce 1830 (ani ne půl roku po oficiálním založení mormonské náboženské společnosti) totiž vystoupil jistý Hiram Page s nárokem na Boží zjevení, jehož se mu údajně dostalo – podobně jako Josephu Smithovi – prostřednictvím zvláštního kamene.⁷¹ Krizi se však Smithovi podařilo překonat a Hiruma Page dovést k pokání a k uznání Josephovy nadřazenosti. Další krize následkem vystoupení jiných „zjevovatelů“ nastala příštího roku v Kirtlandu.⁷² Aby se podobným událostem napříště zabránilo, byla formulována zásada, která je pregnantně vyjádřena v jednom z dětských výukových materiálů: „Pouze jeden muž dostává zjevení pro Církev. Tímto mužem je předseda Církve. Je to vůdce Církve. Je to Boží prorok. Členové Církve mají proroka poslouchat.“⁷³ – Nadále tedy sice platí článek víry „Věříme v dar jazyků, proctví, zjevení, vidění, uzdravování, vykládání jazyků atd.“⁷⁴ ale tato víra má pro současnou praxi mormonů jen minimální význam. Individuální a přímý přístup k Bohu byl během několika desetiletí

⁶⁸ Podrobněji viz Vojtíšek, Z., Sekta jako zneužití náboženství, in: Novotný T., Opatrný, A., Remeš, P., Vojtíšek, Z., *Zneužití náboženství*, Oliva, Praha 1996, str. 3-4.

⁶⁹ Talmage, J. E., *Studium článků víry*, Církve Ježíše Krista Svatých Posledních Dnů, Praha 1938, str. 30-34 (původní vydání 1924).

⁷⁰ *Pokyny k lekcím. Jednotná soustava výuky evangelia*. The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 1990.

⁷¹ *Knihy nauk a smluv*, oddíl 28.

⁷² *Knihy nauk a smluv*, úvod k oddílu 43.

⁷³ Příběhy z Knihy Nauky a Smluv, Církve Ježíše Krista Svatých posledních dnů, Salt Lake City 1991, str. 57.

⁷⁴ Sedmý článek víry, in: *Drahocenná perla*.

vystřídán bezmeznou důvěrou k Božím vedení prezidenta tak, jak to v době otřesů, způsobených zrušením doktríny plurálního sňatku, formuloval prezident Woodruf: „Pán nikdy nedovolí mně ani nikomu jinému, kdo by stál v čele této Církve jako president, aby vás vedl po špatné cestě.“⁷⁵

Napětí vůči většinové společnosti ovšem nesnížila jen mormonská společnost zrušením či opuštěním extrémních doktrín či rezignací na manifestaci nadpřirozených schopností. Napětí ve vztahu k mormonům významně snížila i většinová společnost, která se v průběhu 20. století stala natolik nábožensky indiferentní, že nepocituje nutnost negativně reagovat na okolnosti vzniku mormonského zjevení ani na obsah mormonské víry a jeho vztah k tradičnímu křesťanství. Rovněž nedůvěra, kterou na počátku mormonismu vyvolávalo tajnůstkářství, tajné, zednářstvím inspirované obřady či nemožnost vstupu do chrámu pro nemormony apod., je dnes ze strany mormonů překonávána promyšleným rozvíjením vztahů s veřejností, důrazem na vzdělání, sociálními programy a dalšími činnostmi, které posilují důvěru většinové společnosti.

Vývoj americké společnosti se s mormonismem střetl ve 20. století pouze v otázce vztahu k Afroameričanům. V 60. a 70. letech 20. století učinila americká společnost tak velký posun směrem k odstranění rasové diskriminace, že se mormonské učení o temné barvě kůže stalo nepřijatelným. Na celé řadě míst autoritativních mormonských spisů je totiž černá kůže považována za výraz Božího trestu a prokletí.⁷⁶ Jako taková je připisována Kainovi a jeho potomstvu⁷⁷ a také Lamanitům,⁷⁸ zlým potomkům Izraelitů, kteří se podle Knihy Mormon kolem roku 600 před Kristem přeplavili na americký kontinent.⁷⁹ Na základě tohoto odsouzení příslušníků černé rasy nebyly pro mormony přijatelné sňatky s Afroameričany a černí Američané nemohli získat v mormonské náboženské společnosti ani základní áronovské kněžství.

Toto učení – jak jsme již řekli výše – nebylo pro americkou veřejnost v 70. letech 20. století již přijatelné. Je nápadné, jak snadno mormoni tlaku veřejnosti ustoupili ve zjevné snaze nevyhledávat konflikt a nevysloužit si odsouzení většinové společnosti. Mormonský prezident proto přijal roku 1978 zjevení, jehož klíčovým momentem je následující věta: „Vzhledem

⁷⁵ Projev na 61. půlroční konferenci 6. 10. 1890, Oficiální prohlášení, in: *Kniha nauk a smluv*.

⁷⁶ Podrobněji viz Novotný, T., *Mormoni a Děti Boží*, Votobia, Praha 1998, str. 68.

⁷⁷ Mojžíšova 7:22, in: *Drahocenná perla*.

⁷⁸ 2. Nefi 5:21, in: *Kniha Mormon*.

⁷⁹ Předmluva ke Knize Mormon.

k tomu všichni mužští členové, kteří jsou toho hodni bez ohledu na rasu nebo barvu, mohou být v církvi ustanoveni ke kněžství.“⁸⁰

Závěr

Dnes, za více než 170 let existence mormonské náboženské společnosti, je jasné, že tato společnost přešla z protestního postavení nového náboženského směru, charakterizovaného vysokou mírou napětí s většinovou společností, do postavení denominace, která – ač teoreticky nadále výlučná – v praxi akceptuje jiná náboženství a je také většinovou společností plně akceptována. Symbolickým výrazem této akceptace se stalo pořádání olympijských her v „hlavním městě mormonů“ Salt Lake City⁸¹ roku 2002.

Z naznačeného vývoje mormonské společnosti vyplývá, že procesem denominalizace v pluralitním prostředí prochází i ten nový náboženský směr, jenž ve svých počátcích vykazoval mimořádně vysokou míru napětí s většinovou společností. Namísto ostré výlučnosti vůči křesťanským církvím a bojovného protestu proti americké společnosti, tak typickým pro tento nový náboženský směr v 19. století, se již několik posledních desítek let mormoni viditelně snaží demonstrovat – řečeno slovy Eileen Barkerové – „jak jsou *normální, spořádaní* a snad také *křesťanští*“.⁸²

⁸⁰ Oficiální prohlášení 2 ze dne 30. září 1978, in: *Kniha nauk a smluv*.

⁸¹ Podíl mormonů na počtu obyvatel tohoto velkoměsta je v různých pramenech uváděn různě, neklesá ale pod 70%.

⁸² Barker, E., Plus ça change..., *Social Compass* 42 (2), 1995, str. 176.